

Inger Schoonderbeek Hansen:

Jow, de taler stadig dialekt i Salling!

– sallingbomål i Jebjerg 1995-2020

I begyndelsen af 2020 genoptog jeg mine studier af sallingbomålet, og efter 25 år stiller jeg på ny skarpt på sproget, som det bruges på halvøen i Midt-Vestjylland (jf. Schoonderbeek 1995). De danske dialekter har det seneste århundrede haft vanskelige kår, og vores sprogsamfund beskrives ofte som det mest standardiserede i Europa (jf. Pedersen 2003, Kristiansen 2009). Alligevel er det lykkedes dialekterne, og ikke mindst deres brugere, at holde stand. Til en vis grad i hvert fald. For nok er tendensen, at alle (unge) taler overvejende ens, men der er dog stadig tydelige regionale udtaleforskelle i Danmark. Om ikke andet så kan ens intonation afsløre, om man kommer fra nord, syd, vest eller øst (jf. Pedersen 2003:26). I de seneste årtier har globaliseringen skubbet til behovet for at kende og kendes ved ens ophav. Relativt nyt er også en igangværende tendens til at ville sætte de små lokalsamfund på øer, langs Vestkysten mv. på landkortet og ‘brande’ dem gennem lokale specialiteter som øl og pølser, eller gennem stedets naturlige fortræffeligheder som fx Klitmøllers *Cold Hawaii* (jf. Mægaard & Monka 2017). De seneste større undersøgelser af sprogbrug og sprogholdninger forskellige steder i Danmark viser da også, at standardiseringen finder sted under forskellige vilkår, i forskellige tempi men med næsten samme resultat (jf. Mægaard, Monka, Mortensen & Stæhr 2019). Derfor er det interessant at se nærmere på, hvordan sproget har det i Salling netop nu.

Undersøgelsens formål og metoder

Da Sprogforandringscentret på Københavns Universitet blev oprettet i 2005, var det centrets formål at følge udviklingen af dansk talesprog

gennem længere tid. Den mængde lydoptagelser af dansk, Københavns og Aarhus Universitet i forvejen råder over (jf. bl.a. Goldshtein & Puggaard 2019), er de seneste 15 år blevet suppleret både med nye interviews af ‘gamle’ informanter fra tidligere projekter og med interviews af helt nye informanter. Centret fandt, at talesproget er i konstant udvikling, ikke blot mellem generationer men også hos det enkelte menneske; at sprog og sproglig variation siger noget om vores identitet; og at sprogudviklingen styres af de holdninger, vi som sprogbrugere har til de forskellige danske varieteter (jf. Centrets hjemmeside). Mit forholdsvis beskedne projekt i Salling bidrager således til beskrivelsen af dansk talesprog, sådan som det anvendes et sted relativt langt fra hovedstaden.

Også i Salling har jeg dels geninterviewet nogle af de ‘gamle’ informanter fra 1995, og dels fundet nogle helt nye informanter, så jeg både kan studere, hvordan den enkelte informants talesprog har udviklet sig over tid, og hvordan talesproget i Salling lyder i dag. Af de 40 informanter jeg interviewede i 1995, lykkedes det mig at geninterviewe ni (nulevende!) informanter. Jeg nåede også at interviewe to helt nye informanter, inden Covid-19 lukkede Danmark ned. Fælles for disse elleve informanter er, at de er født og opvokset i (nærheden af) Jebjerg og stadig bor der. I løbet af sommermånederne nåede jeg ydermere at interviewe to nye, unge informanter; begge er født og opvokset i Jebjerg, men i dag bosat i Århus. Der er stadig nogle af de ‘gamle’ informanter, jeg mangler kontakt til, da de er flyttet fra Jebjerg. Desuden skal jeg have fundet endnu flere helt nye informanter; det bliver nok muligt, når samfundet lukker helt op igen.

Alle informanterne deltog i et ca. 1-1,5 timer langt sociolingvistisk interview.¹ Det var struktureret efter antagelsen om, at informanterne er i stand til at skifte mellem forskellige registre eller koder, fx et dialektpræget talesprog og et standardpræget talesprog. Et skift afhænger af, hvem de taler med, og hvilken kontekst samtalen foregår i (se tabel 1). Fx er informanter tilbøjelige til at bruge et mere dialektpræget sprog (såfremt de råder over sådan et), når de taler med andre sallingboer. Derfor indeholder mit materiale også gruppeinterviews med to informanter uden mig som interviewer.

¹ Alle informanterne blev sat grundigt ind i undersøgelsens formål, forskellige dele, samt deres rettigheder som informant (i tiden med GDPR-betingelser).

Informanterne er tilbøjelige til at tale et mere standardpræget talesprog med nogen, der ikke taler sallingbomål.² Det gjorde de fleste fx i interviewets relativt formelle begyndelse, hvor jeg registrerede personlige oplysninger. Interviewets struktur havde til formål at fremprovokere informanternes forskellige registre eller måder at tale på (se tabel 1).

	Interviewets enkelte dele	Samtalesituation	Forventet sproglig varietet
1.	Registrering af personlige oplysninger	Formel	Standardpræget
2.	‘Siden sidst’ / ‘Lidt om dig selv’	Formel > Uformel	Standardpræget > Dialektpræget
3.	Fortælling til 3 billeder	Uformel	Dialektpræget
4.	Lyt til 3 stemmeprøver	Uformel	Dialektpræget
5.	Samtale om sprog	Uformel	Dialektpræget og standardpræget
6.	Oplæsning af to tekststykker	Formelt (iscenesat)	Dialektpræget (tvunget)
7.	Samtale med anden sallingbo	Uformelt	Dialektpræget

Tabel 1: Interviewets forskellige dele, deres kontekst og den forventede sproglige varietet

For at give interviewets indhold en mere fast struktur i alle interviews, blev informanterne (som pkt. 3) bedt om at fortælle, hvad der faldt dem ind, når de så tre forskellige billeder. Det første billede var et luftfoto af Jebjerg, det andet et billede af Amalienborg Slot, og det tredje et billede af Jorden, set fra rummet. Formålet var at kunne undersøge, hvilke begreber, følelser osv. informanterne knytter til den virkelighed, de lever i, og altså hvordan de orienterer sig geografisk og mentalt i forhold til det lokale (Jebjerg), det nationale (København) og det globale (verden). Her bliver det for eksempel interessant at undersøge, om en stærk lokal forankring, dvs. informantens meget

² Flere af informanterne talte imidlertid også i den mere frie og ret uformelle del af interviewet deres almindelige, dagligdags jyske med mig; jeg kan forstå men ikke tale sallingbomål, og var nok ikke helt så fremmed igen.

positive omtale af Jebjerg eller af Salling, er ensbetydende med et mere udpræget dialektalt talesprog. Og om en stærk lokal forankring egentlig kan kombineres med en global orientering, uden at det ‘går ud over’ sproget (jf. Monka 2013).

Alle interviewene, inklusive dem fra 1995-undersøgelsen, og samtalerne mellem informanterne er blevet transskriberet og kodet af nogle dygtige studentermedhjælpere. Dataene, der vil blive suppleret løbende, vil blive anvendt til forskellige formål. De første resultater er så småt ved at være klar til at blive præsenteret; i denne artikel bringer jeg et par eksempler.

Foreløbige resultater og fremtidige mål

Den overordnede konklusion er ganske som i 1995-undersøgelsen, at de ældste informanter bruger flest træk fra sallingbomålet, vel at mærke når de anvender deres mest dialektprægede register (jf. Schoonderbeek 1995:19). For enkelte af informanterne er dette helt naturligt, selv overfor mig. For andre kommer dialekten frem længere inde i vores samtale, eller først når jeg beder dem om at læse tekststykkerne på dialekt (se nedenfor). Denne konklusion blev jeg bestyrket i, da jeg besøgte landsbyens plejehjem for at høre et foredrag ved en lokal godsejer. Blandt publikum hørte jeg *a* for ‘jeg’, *tik* og *nik* (med klusilspring på vokalen *i*) i talordene ‘ti’ og ‘ni’, tydelige vestjyske stød og mange andre karakteristiske sallingbo-træk. Da jeg endnu ikke har haft mulighed for at geninterviewe ‘fraflyttere’, dvs. 1995-undersøgelsens unge informanter der er flyttet fra Jebjerg, kan jeg ikke sammenligne deres sprog med 1995-undersøgelsens unge informanter der blev boende (jf. Monka 2013), og som stadig har bevaret mange træk fra sallingbomålet, om ikke andet når de helt uden problemer læste tekststykkerne højt på dialekt.

Sidst i interviewet bad jeg nemlig informanterne om at læse to stykker tekst højt på dialekt (jf. tabel 1, punkt 6). Det ene stykke tekst var et kort uddrag af Jens Ejsings *Sö'en hāj· vi æ mø't i Salling* fra 1994, dvs. den del af bogen der er skrevet efter reglerne for dansk retskrivning. Det andet stykke tekst var et kort uddrag af Jeppe Aakjærs *Af Gammel Jehannes hans Bivelskistaarri* fra 1911, skrevet i Aakjærs dialektortografi. Til trods for at de færreste er vant til at læse

højt på dialekt, ovenikøbet fra tekster skrevet på dialekt³, gav mine informanter sig tappert i kast med opgaven, og det gav et interessant resultat. De kunne fx sagtens abstrahere fra, at Ejsings tekst havde skriftsprogets efterstillede artikel, fx *juletræet* og *børnene*. Når de læste højt på dialekt, brugte stort set alle konsekvent sallingbomålets foranstillede artikel, nemlig *æ jultræ* og *æ bör*. I sallingbomål udtales endelsen -er som [-ə], men Aakjær gengiver alligevel skriftsprogets -er, fx *Bøgger* ‘bøger’, *atter* ‘efter’. Og informanterne? De læste overvejende [-ə], [bøq’ə], [ɛ”tə].

De informanter jeg hidtil har talt med, er bevidste om, at de til daglig råder over forskellige registre. De giver eksplicit udtryk for, hvornår de bruger hvilket register:

JAN⁴: jeg [taler] jo selv sådan en hybridversion [...] af sallingbomål <INT: ja> når jeg taler med en sallingbo <INT: ja> så [...] snakker vi rent sallingbomål [...] og det gør vi herhjemme [...] og det gør vi [...] når vi [er] sammen med vores børn <INT: ja hm> men øh når det [er] på arbejde så er der en eller anden knap der bliver trykket på [...] og så snakker jeg rigsdansk <INT: ja> eller som jeg nu snakker [dvs. med intervieweren].

Disse eksempler giver blot et ganske lille indblik i, hvilke muligheder materialet giver, for undersøgelsen er langt fra afsluttet. For eksempel har jeg samtidig med, at jeg interviewede i Jebjerg, afholdt et sprogholdningsekperiment på Salling Efterskole sammen med mine studentermedhjælpere. Her lyttede ca. 140 unge i alderen 15-17 år til 12 stemmer fra hhv. København, Århus og Skive, som de skulle vurdere i forhold til nogle personlighedsskalaer, fx er denne person ambitiøs, sjov at være sammen med, etc. Til at starte med vidste eleverne ikke, at eksperimentet havde noget med sprog at gøre (jf. Maegaard & Quist 2019:145 ff.). De første resultater viser, at de unge i Midt-Vestjylland faktisk nedvurderer de københavnske stemmer og opvurderer lokale (Skive) og regionale (Århus) stemmer. Og det er ikke i samme grad set før i lignende eksperimenter. Så flere studier

³ Der er øvede dialektoplæsere på Aakjærskabet: <https://jenle.nu/titler-oversigt-2/>. NB. Aakjær er oprindeligt fra Fjends Herred og flyttede først i sit voksne liv til Jenle i Salling; flere af trækkerne hos Aakjær er derfor fra fjandbomål.

⁴ Jan er pseudonym for en af de mandlige informanter i aldersgruppen 60+.

er på vej, men konklusionen er, omend forsigtigt: Jo, de taler stadig dialekt deroppe i Salling, og man kan stadig høre, hvilken del af Danmark de kommer fra.

Litteratur

- Arboe, Torben (2012). Dialekter og standardsprog – synspunkter og undersøgelser siden 1960. *Ord & Sag* 32:18-34.
- Goldshstein, Yonatan & Puggaard, Rasmus (2019). Overblik over danske dialektoptagelser. *Ord & Sag* 39:18-28.
- Gregersen, Frans & Kristiansen, Tore (red.). *Hvad ved vi nu – om dansk talesprog?* København: Sprogforandringscentret. (kan downloades fra https://dgcss.hum.ku.dk/aarsberetninger/2015/hvad-ved-vi-nu-alle-filer/Hvad_ved_vi_nu_samlet.pdf)
- Kristiansen, Tore (2009). Rigsdansk. I: H. Hovmark, I. Stampe Sletten, & A. Gudiksen (red.), *I mund og bog: 25 artikler om sprog tilegnet Inge Lise Pedersen på 70-årsdagen d. 5. juni 2009*. København: Museum Tusulanum:179-191.
- Schoonderbeek, Inger (1995). “Jow, vi taler stadig dialekt!” – om sprogbrug og sprogholdninger i Salling. *Ord & Sag* 15:16-21.
- Maegaard, Marie & Monka, Malene (2017). Dialekt og turisme. *Nordica Helsingiensia* 48:423-428.
- Maegaard, Monka, Mortensen & Stæhr (2019). *Standardization as Sociolinguistic change: A transversal study of three traditional dialect areas*. Routledge.
- Monka, Malene (2013). *Sted og sprogforandring: En undersøgelse af sprogforandring i virkelig tid hos mobile og bofaste informanter fra Vinderup, Odder og Tinglev*. København: Københavns Universitet, Det Humanistiske Fakultet.
- Pedersen, Inge Lise (2003). Traditional dialects of Danish and the de-dialectalization 1900-2000. I: *International Journal of the Sociology of Language* 159:9-28.
- Sprogforandringscentret: <https://dgcss.hum.ku.dk/om/>
- Aakjærskabet: <https://jenle.dk/>